

ИНСТИТУТ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

др Горан Башић*

Реч на промоцији зборника радова
„Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и
државама региона“

САНУ, Београд, 11. септембар 2017. године

---

* Директор Института друштвених наука
Секретар Одбора за проучавање људских права и националне мањине САНУ и Одбора за проучавање живота и обичаја Рома САНУ
Члан Комитета експерата Савета Европе за праћење примене Оквирне конвенције за заштиту националних мањина

I

У другом делу Зборника радова “Перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона“, који су објавили Српска академија наука и уметности и Институт друштвених наука, штампано је десет прилога чије теме су посвећене различитим питањима етницитета, као једног од стожера, како мултиетничности као друштвеног стања, тако и мултикултуралности као јавне политике којом се уређују прво, природа односа етничке већине и етничких мањина и друго заштита етнокултурних идентитета мањинских заједница.

II

Заједничко у свим радовима је то да аутори настоје да објасне како се одговарајућим политикама управља етницитетом. Колегиница др Мирјана Рашевић је скренула пажњу на то да би Србија уколико би посвећено радили на развоју економије, привреде, учвршћивању демократије, заштити људских права и инвестирала у образовне, еколошке и здравствене програме могла да од земље коју деценијама обележавају емиграциони токови, постане држава са проактивном имиграционом политиком (Рашевић: 2016; 148). Не могу, а да ову идеју не доведем у везу са политиком мултикултуралности коју је пре неколико деценија развијала и подстицала Канада – досељеници и подстицај усељеништву су од билингвалне земље са нарушеном демократијом и пољуљаним федералним уређењем због сталних напетости између франкофона и англофона учинили да постане држава у којој је мултиетничност стратешки део привредног и друштвеног развоја и стабилности земље. Подстицајна имиграциона политика, не само што је допринела политичким променама (донет је Устав, измењен концепт безбедности, усвојена нова културна парадигма) и буђењу идентитета домородачких народа, већ је у пољу хуманистичких и друштвених наука допринела промишљањима и идејама које су промениле либералну парадигму. Принцип „етнокултурне правде“ и теорија „признања идентитета“, које је у теорију и политичку праксу увела канадска филозофска школа, а којој су претходили снажни грађански покрети у Северној Америци који су инсистирали на признању идентитета, равноправности и заштити права маргинализованих група, допринели су томе да се либерална држава заинтересује за колективне идентитете, културна права и политичку заступљеност мањина.

Тим проблемима посвећено је шест радова: проф. др Маријане Пајванчић, проф. др Тамаша Корхеца, проф. др Љубице Ђорђевић, др Славена Бачића и магистрица Јелене Лончар и Ксеније Марковић.

Скренућу пажњу на неколико проблема којима се аутори баве у овим радовима:

- Устав Србију дефинише као националну државу, засновану на људским и мањинским правима и европским вредностима, а мултикултурализам и универзалне вредности не се не спомињу као део уставног и државног идентитета. Владавина права је заснована на неотуђивим људским правима, а

мањинска права, иако честа синтагма у правном животу Србије, се не помињу у уставној парадигми (Пајванчић: 2016; 166). Правима националних мањина Устав и прописи се баве кроз институте мањинске самоуправе (Корхеџ: 2016; 182) и културне аутономије таман онолико колико то захтевају европски стандарди заштите права националних мањина. Природа мултиетничности Србије је ипак другачија и захтева њој прилагођену мултикултуралну политику. Резултат тога што је пропуштено да се таква политика осмисли и спроведе јесу, с једне стране ишчезавање лимитрофних етно-културних ареала, а с друге стране јасно укалупљивање етничких идентитета у архаизме и традиционализме што условљава друштвену сегрегацију и слаби грађанску, али и политичку заједницу.

Међутим, требало би скренути пажњу на то да је уверење да су постојећим правним решењима уређена суштинска питања положаја, остваривања и заштите права националних мањина засновано на сагледавању само ужих аспеката политичке организације и институционалног функционисања сложених мултикултуралних друштава. Ово питање у нашој политичкој и правној теорији је само спорадично разматрано и уколико желимо да на општи начин укажемо на последице које је његово занемаривање изазвало онда би их прво требало тражити у уском, али дубоком процепу схватања савремених политичких система који почива на томе да једној политичкој провенијенцији припадају интегрисана друштва чија обележја су консензус и културна хомогеност, а другој регулирана друштва у чијем нозору су дисензус и културни плурализам (Almond: 1956; 391). Иако у савременом друштву и реформисаној либералној теорији ова подела политичке организације друштава има сасвим друго значење чини се да је још увек прикладна политичким условима у добром делу југоисточне Европе.

- Тезу да је политика мултикултурализма неконзистентна и недоречена потврђују мишљења у радовима који се односе на политичко организовање и делотворну заступљеност и репрезентативност националних мањина у власти. Супротно Љубљанским смерницама ОЕБС-а, којима се инсистира на политичком представљању мањина, концепт политичког представљања националних мањина у Србији онемогућава њихово ефикасно учешће у политичком животу и отежава успостављање интегративних друштвених односа (Ђорђевић: 2016; 197). Одлуке у представничким телима се доносе на основу већинског принципа, без развијених механизма делиберативне демократије, што онемогућава представљање мањинских интереса. Концепт политичког представљања националних мањина у Републици Србији заснован на „природном прагу“ погодује само бројним, територијално хомогено настањеним националним мањинама које имају снажне и добро организоване политичке странке. Осталим мањинама постојећи систем не обезбеђује политичку репрезентативност (Бачић, 2016; 219). Проблем политичке (не)репрезентативности националних мањина требало би сагледавати и у контексту становишта да искључивање мањина из политичког живота представља изазов демократији и не доприноси стабилности друштва

(Марковић: 2016; 236). С обзиром на то да већински принцип у савременој либералној демократији не обезбеђује нужно друштвену стабилност, да би се она постигла, а друштво хомогенизовало око минимума политичких интереса прибегава се мерама афирмативне акције, прилагођавању изборних система и изборних формула (Лончар: 2016; 260) што у нашем политичком систему није омогућено.

Следећа два прилога, др Анкице Шобот и др Александре Вујић, посвећена су проблемима образовања националних мањина. Право на образовање, уз права на очување културе и коришћење матерњег језика и информисање на том језику чини поље културне аутономије о чијем остваривању се старају мањинске самоуправе. У пракси мањинске самоуправе располажу са малим бројем надлежности на основу којих самостално одлучују о питањима из поља културне, аутономије, а припадницима националних мањина је, упркос постојању уставне гаранције, простор за самостално одлучивање о питањима сопственог идентитета још више сужен. Њима је омогућено да самостално одлучују о коришћењу права из културне аутономије приликом уписа у посебан бирачки списак за избор мањинске самоуправе и у вези са језиком образовања и видом наставе које ће њихова деца похађати у основном образовању. Све остале одлуке у вези са колективним идентитетом мањине, у њихово име доносе мањинске самоуправе, односно национални савети националних мањина, који с обзиром на то да су централизована тела, која се бирају само на националном нивоу, немају потребне ресурсе да компетентно и самостално врше ове функције (Башић: 2011; 26). Право на заштиту идентитета припадника националне мањине није територијално омеђено на етнички густо насељен простор, већ би требало да буде доступан свим припадницима националних мањина, ма колико они удаљено живели од традиционалних „мањинских“ културних центара. Када је реч о образовању припадника националних мањина требало би указати на изузетно високе проценте лица без основне школе или са непотпуном основном школом – 53,7% код Рома, 43,5% код Влаха, 26% код Румуна, 18,9% код Буњеваца, 17,7% код Бугара, 16,6% код Мађара, а и код припадника хрватске, бошњачке, украјинске и русинске националне мањине проценат елементарно образованих лица је већи од процента необразованих грађана српске националности који износи 12,8%. (Шобот: 2016; 280) Забрињавајуће је то што велики број ових лица је старости од 15 до 24 године. И подаци о броју високообразованих лица међу припадницима националних мањина нису охрабрујуће јер свега 9,3% Мађара и Бошњака и 0,7% Рома, дакле најбројнијих мањинских етничких заједница, је са високим образовањем што одудара од просека високообразованих лица српске националности од 17%. Ове разлике се свакако не могу сматрати позитивним у односу на друштвену интеграцију националних мањина. С друге стране, систем образовања на језицима националних мањина, без обзира на то што у предшколским установама и у основним школама АП Војводина од 2004. године константно опада број деце и ученика који су у васпитни и образовни систем укључени на матерњем језику, добија на значају (Вујић: 2016; 306), на рачун билингвалне наставе.

Последњи рад у овом делу Зборника посвећен је положају и интеграцији ромске националне мањине у мултикултуралној Србији (Радушки: 2016; 309) и указује на добро познате чињенице – да су Роми, упркос томе што су бројна и аутохтона етничка заједница, социјално и економски угрожена национална мањина, са обележјима етно класе, да се суочавају са дискриминацијом у образовању, приликом запошљавања и остваривања других права, те да је већина њих просторно одвојена у насеља, гета, која не задовољају основне урбанистичке услове. О проблемима Рома и проучавању њиховог живота, обичаја и савремених прилика стара се други академијин Одбор који има богату историју и издаваштво.

III

На крају, али не на последњем месту, дозволите неколико речи како о перспективама мултикултурализма у Србији у условима када је његова смрт у европском и глобалном контексту проглашена, тако и о томе од какве користи су штива, подаци и истраживања мултикултуралности у условима када се многи питају „чему друштвене и хуманистичке науке служе“.

Наиме, након што је овај Зборник објављен дешавала су се два процеса која су на жалост текла паралелно. Наиме, док су у Академијином одбору за проучавање људских права и националних мањина, предложене нове акадамске расправе о дOMETИМА мултикултуралних политика у региону, а у Институту друштвених наука основана мултидисциплинарна група стручњака са различитих универзитета и института за истраживања мултикултуралности, те основана Балканска академска мрежа за истраживање феномена етничитета у југоисточној Европи, на политичком нивоу је текао други ниво расправе којом су покренуте измене закона, а најављене су и измене Устава којима се мења мултикултурна политика у условима придруживања државе Европској Унији. Нацрт измена закона о заштити права и слобода националних мањина, који је имао огроман утицај на демократски развој земље почетком двадесет првог века и који је мултикултуралност увео у правни систем Србије, био је предмет озбиљних примедби научне заједнице и цивилног друштва¹. Већина тих примедби је била заснована на подацима и резултатима истраживања која су се мултидисциплинарно у више научних института и универзитетских центара спроводила претходних година о различитим пробелемима мултикултуралности и етничитета. Одговор надлежних доносиоца одлука на ове примедбе је био следећи: Нисмо „у могућности“ да прихватимо „предлоге како због тога што једним делом нису у духу концепта на којем се закон заснива, тако и због тога што у значајној мери одударају од системских решења, залазе у материју која треба да буде регулисана посебним законом, или представљају критику већ постојећих и важећих решења садржаних у другим законима“. Јасније речено није

---

¹ Нацрт измене Закона, примедбе стручњака и одговор на њих видети на: www.ercbgd.org.rs/sr/naslovna/22/227-saopstenje-organizacija-civilnog-drustva-u-vezi-sa-nacinom-na-koji-tece-proces-izmene-propisa-kojima-je-uredjen-polozaj-nacionalnih-manjina.html

прихваћена интегративна политика мултикултуралности заснована на природи мултиетничности Србије.

Када се у обзир узме то да се сличне политике воде и у региону, а да је на у глобалној равни мултиетничност постала поштапалица политика заснованих на популизму чини се да се перспективе мултикултурализма затварају у таутолошке границе толеранције различитости.

Литература:

Almond, Gabriel, A., *Comparative Political Systems*, Journal of Politics, 18 (3), 1956.

Башић, Горан, *Мултикултурални вашар*, у Петар Теофиловић (ур.), Савет за међунационалне односе и локални заштитник грађана у мултиетничким срединама, Центар за истраживање етницитета, Београд, 2011.

Становчић, Војислав и Башић, Горан, *Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона*, Српска академија наука и уметности, Научни скупови, Књ. CLXV, Одељење друштвених наука, Књ. 38. Одбор за проучавање националних мањина и људских права и Институт друштвених наука, Београд, 2016.

Радови:

Рашевић, Мирјана, *Имиграција као импулс мултикултуралности у Србији*

Пајванчић, Маријана, *Нормативни оквир – права националних мањина, мањинска самоуправа, мултикултуралност*

Корхеџ Тамаш, *Колективна права националних мањина на самоуправу у правном поретку РС – национални савет – sui generis институција између невладине организације и органа јавне власти*

Ђорђевић, Љубица, *Љубљанске смернице за интеграцију разноликих друштава и политичко представљање националних мањина у Србији*

Бачић, Славен, *Парламентарно представништво националних мањина и њихова заступљеност у другим органима државне и јавне власти у РС*

Марковић, Ксенија, *Улога политичких странака у процесу интеграције националних мањина у РС*

Лончар, Јелена, *Под којим условима мањински представници заступају интересе мањина? Анализа институционалних и културолошких фактора*

Шобот, Анкица, *Специфичности у погледу образовања према националној припадности и мултикултурализам у Србији*

Вујић, Александра, *Образовање припадника националних мањина у војводини 2004-2015 године*

Радушки, Нада, *Положај и интеграција ромске националне мањине у мултикултуралној Србији*